

Henryk Haak

Uniwersytet Kaliski im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego

ORCID 0009-0008-5275-9701

h.haak@uniwersytetkaliski.edu.pl

Dziecko poniżej 10. roku życia z przejawami demoralizacji

Słowa kluczowe: małoletni, nieletni, demoralizacja, przejawy demoralizacji

Streszczenie. Ustawa z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich nie normuje kwestii dotyczących dziecka poniżej 10. roku życia wykazującego przejawy demoralizacji. W tym artykule zostały przedstawione wybrane zagadnienia dotyczące ochrony prawnej takiego dziecka. Autor podjął próbę dokonania aktualnej wykładni obowiązującego w tym zakresie prawa, z uwzględnieniem piśmiennictwa i orzecznictwa SN.

Child under 10 years of age showing signs of demoralization

Keywords: minor, juvenile, demoralization, signs of demoralization

Summary. The Act of June 9, 2022 on Supporting and Resocializing Juveniles does not regulate issues concerning a child under the age of 10 showing signs of demoralization. This article presents selected issues related to the legal protection of such a child. The author attempts to provide an up-to-date interpretation of the applicable law in this area, taking into account legal literature and Supreme Court rulings.

1. Wprowadzenie

Ustawa z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich¹ w zasadzie weszła w życie 1 września 2022 r. (art. 417 u.w.r.n.). W preambule do tej ustawy m.in. podkreślono, że jej celem jest dążenie do wzmocnienia świadomości odpowiedzialności za własne czyny, przeciwdziałania demoralizacji nieletnich i dopuszczaniu się przez nich czynów karalnych oraz stwarzania warunków powrotu do normalnego życia nieletnim, którzy popadli w konflikt z prawem lub z zasadami współżycia

¹ T.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 978 ze zm., dalej u.w.r.n. O kwestiach unormowanych w tej ustawie i wynikających z tych unormowań np.: *Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich. Komentarz*, red. P. Drembkowski, G. Kowalski, Warszawa 2023; K. Eichstaedt, *Metodyka pracy sędziego w sprawach nieletnich w postępowaniu rozpoznawczym*, Warszawa 2023; *Wspieranie i resocjalizacja nieletnich. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2023.

społecznego. Dobro nieletniego, będące podstawowym kryterium w rozpoznawaniu spraw nieletnich, wymaga podejmowania takich czynności, które powinny nie tylko prowadzić do korzystnych zmian w osobowości i zachowaniu się nieletniego, ale także – w miarę potrzeby – zmierzać do prawidłowego spełniania przez rodziców lub opiekunów ich obowiązków wobec nieletniego, uwzględniając przy tym interes społeczny (art. 3 ust. 1 u.w.r.n.). Aby osiągnąć te cele, dyrektywa zawarta w art. 3 ust. 2 u.w.r.n. nakazuje w postępowaniu z nieletnim brać pod uwagę jego właściwości i warunki osobiste. Powyższe nie dotyczy jednak dzieci, które – zważywszy na zakres podmiotowy zastosowania ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich (o czym będzie mowa niżej) – nie ukończyły 10. roku życia. To jednak przecież nie oznacza i nie może oznaczać, że dzieci te nie pozostają pod ochroną prawną – zwłaszcza w przypadkach, gdy tego wymagają ze względu na swoje zachowanie.

Już w tym miejscu na uwagę zasługuje to, że „dziecko” jest terminem różnie rozumianym. Jego zakres obejmuje nie tylko „człowieka od urodzenia do wieku młodzieńczego”², „człowieka od chwili urodzenia do zakończenia procesu wzrastania”³ czy „człowieka w okresie od urodzenia do pierwszych lat dojrzewania (od 0. do 12. roku życia), będącego w stanie intensywnego rozwoju”⁴, ale również „każdego, niezależnie od wieku, potomka w stosunku do rodziców”⁵. Także polski ustawodawca niejednolicie posłużył się tym pojęciem. Według ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy⁶ z jednej strony termin ten obejmuje jedynie osobę małoletnią (np. art. 92 k.r.o.), a z drugiej – także osobę pełnoletnią (np. art. 84 § 1 k.r.o.). Z kolei art. 2 ust. 1 ustawy z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka⁷ stanowi, że w rozumieniu tej ustawy dzieckiem jest każda istota ludzka od poczęcia do osiągnięcia pełnoletności. Według art. 1 Konwencji o prawach dziecka, przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r.⁸, w rozumieniu tej konwencji jest regułą, że „dziecko” oznacza istotę ludzką w wieku poniżej 18 lat; wyjątek dotyczy dziecka, które – zgodnie z odnoszącym się do niego prawem – uzyska wcześniej pełnoletność. W tym artykule w moim dalszym zainteresowaniu pozostanie zwłaszcza dziecko małoletnie. Zazwyczaj osobą małoletnią jest taka osoba, która nie ukończyła 18 lat (art. 10 § 1 k.c.).

² *Słownik języka polskiego*, t. 1, red. M. Szymczak, Warszawa 1978, s. 498.

³ *Nowa encyklopedia powszechna PWN*, t. 2, Warszawa 1995, s. 166.

⁴ *Encyklopedia katolicka*, t. 4, red. R. Łukaszyk, L. Bienkowski, L. Gryglewicz, Lublin 1983, s. 501.

⁵ Np. *Słownik języka polskiego...*, s. 498.

⁶ T.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 2809 ze zm., dalej: k.r.o.

⁷ T.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 292.

⁸ Dz.U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526. Konwencja ta została ratyfikowana przez Polskę w dniu 30.09.1991 r., Dz.U. nr 120, poz. 527.

W art. 1 ust. 2 pkt 1 u.w.r.n. została zawarta ustawowa definicja terminu „nieletni”. Na podstawie tego unormowania nieletnim jest osoba, o której mowa w art. 1 ust. 1 u.w.r.n. To powoduje, że pojęcie nieletniego odnosi się do trzech różnych kategorii osób: 1) które ukończyły 10 lat i nie są pełnoletnie, jeżeli wykazują przejawy demoralizacji; 2) które ukończyły 13 lat, ale nie ukończyły 17 lat, jeżeli w tym czasie dopuściły się czynu karalnego w rozumieniu ustawy, a więc przestępstwa lub przestępstwa skarbowego albo wykroczenia lub wykroczenia skarbowego; 3) w zasadzie do 21 lat, które ukończyły 10 lat, jeżeli są wykonywane wobec nich środki przewidziane w ustawie o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich i orzeczone w jej trybie.

2. Demoralizacja i jej przejawy

Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich nie definiuje pojęcia demoralizacji nieletniego. Sam termin „demoralizacja” nie jest pojęciem ostrym. Często podaje się jego dwa znaczenia: 1. upadek moralności, rozwiązłość obyczajów, zepsucie; 2. brak karność, dyscypliny⁹. Demoralizacją jest też nazywany „proces odchodzenia od obowiązujących wartości moralnych, przejawiający się w przestępczości, korupcji, wykołajeniu jednostek”¹⁰. Zauważa się, że jest to „proces obniżania poziomu moralnego człowieka, powstały w wyniku dezintegracji hierarchii wartości (osobowych lub społecznych) wywołanej lekceważeniem norm moralności, zarówno w poglądach, jak i w postawach; w sensie pochodnym – upadek karność lub ducha w określonej grupie społecznej”¹¹. W literaturze przedmiotu zaprezentowano pogląd, że demoralizacja jest stanem osobowości cechującym się negatywnym ustosunkowaniem (nastawieniem, postawą) wobec oczekiwań społecznych, zgodnych z rolami społecznymi nieletniego: syna, córki, ucznia, uczestnika grupy rówieśniczej (np. organizacji młodzieżowej, grupy koleżeńskiej) itp.¹² Zauważa się, że „demoralizacja” jako termin ustawowy ma zdecydowanie pejoratywny i stygmatyzujący charakter¹³.

Wprawdzie ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich nie definiuje pojęcia demoralizacji nieletniego, wyróżnia jednak przejawy demoralizacji nieletniego

⁹ Np. *Słownik wyrazów obcych PWN*, red. J. Tokarski, Warszawa 1980, s. 143.

¹⁰ Np. *Słownik języka polskiego...*, s. 379.

¹¹ *Encyklopedia katolicka*, t. 3, red. R. Łukaszyk, L. Bienkowski, F. Gryglewicz, Lublin 1979, s. 1167. Tam też na temat przyczyn demoralizacji, do których, zależnie od poglądów filozoficzno-społecznych, zalicza się czynniki: biologiczny, społeczny i metafizyczny.

¹² Por. A. Krukowski, [w:] *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*, red. A. Krukowski, Warszawa 1991, s. 9 i n.

¹³ Por. P. Górecki, [w:] P. Górecki, S. Stachowiak, *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*, Kraków 1998, s. 16.

określone na podstawie jego czynów (art. 4 ust. 1 u.w.r.n.). Takimi przejawami demoralizacji nieletniego są w szczególności: dopuszczenie się czynu zabronionego (według art. 1 ust. 2 pkt 3 u.w.r.n. przez czyn zabroniony rozumie się zachowanie o znamionach określonych w ustawie karnej), naruszanie zasad współżycia społecznego, uchylanie się od obowiązku szkolnego lub obowiązku nauki, używanie alkoholu, środków odurzających, substancji psychotropowych, ich prekursorów, środków zastępczych lub nowych substancji psychoaktywnych, uprawianie nierządu.

W tym miejscu na podkreślenie zasługuje, że jedną ze wskazanych w art. 4 ust. 1 u.w.r.n. okoliczności świadczących o demoralizacji nieletniego (w istocie wyczerpująco, a nie jedynie przykładowo, świadczącej o demoralizacji nieletniego) jest naruszanie zasad współżycia społecznego. Odwołanie się do zasad współżycia społecznego jest odwołaniem się do powszechnie uznanych w kulturze naszego społeczeństwa wartości, które są zarazem dziedzictwem i składnikiem kultury europejskiej¹⁴. Najogólniej można więc powiedzieć, iż naruszanie zasad współżycia społecznego to naruszanie tychże wartości. Jako przykład naruszenia zasad współżycia społecznego wskazuje się agresywne zachowanie się nieletniego wobec osób starszych, niepełnosprawnych czy chorych, które nie mieści się jednak w grupie czynów zabronionych¹⁵.

Na marginesie warto wspomnieć, że wskazanym w art. 4 ust. 1 u.w.r.n. przejawem demoralizacji jest uchylanie się od obowiązku szkolnego lub obowiązku nauki. Należy więc mieć na względzie, że obowiązek szkolny dziecka rozpoczyna się z początkiem roku szkolnego w roku kalendarzowym, w którym dziecko kończy 7 lat, oraz trwa do ukończenia szkoły podstawowej, nie dłużej jednak niż do ukończenia 18. roku życia (art. 35 ust. 2 prawa oświatowego¹⁶). Po ukończeniu nauki w szkole podstawowej przed ukończeniem 18. roku życia istnieje obowiązek dalszej nauki do momentu uzyskania pełnoletności (art. 35 ust. 1 powołanej tu ustawy).

Wymienione przykładowo w art. 4 ust. 1 u.w.r.n. zachowania, które mają świadczyć o przejawach demoralizacji nieletniego, w zasadzie winna cechować trwałość i powtarzalność¹⁷.

Według Sądu Najwyższego¹⁸ pobicie człowieka jest czynem karalnym, niezależnie od jego skutków, nawet gdyby powodowało tylko naruszenie nietykalności cielesnej. Kopanie zaś koleżanki przez dwóch chłopców jest czynem świadczącym o ich demoralizacji.

¹⁴ Por. Z. Radwański, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2005, s. 40.

¹⁵ Por. np. A. Strzembosz, *System sądowych środków ochrony dzieci i młodzieży przed niedostosowaniem społecznym*, Lublin 1985, s. 133.

¹⁶ Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe, t.j. Dz.U. z 2025 r. poz. 1043 ze zm.

¹⁷ Por. M. Korcyl-Wolska, *Postępowanie w sprawach nieletnich*, Kraków 2004, s. 68.

¹⁸ Postanowienie SN z 9.05.2000 r., IV CKN 1107/00, LEX nr 1221139.

3. Granice wiekowe osób nieletnich wykazujących przejawy demoralizacji

3.1. Dolna granica wiekowa osób nieletnich wykazujących przejawy demoralizacji

Z woli ustawodawcy wyrażonej w art. 1 ust. 1 pkt 1 u.w.r.n., w zakresie „postępowania w sprawach o demoralizację” przepisy ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich stosuje się wobec osób, które ukończyły 10 lat i nie są pełnoletnie. Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich określa zatem w tym względzie dolną granicę wiekową takich osób. Na marginesie – w czasie obowiązywania ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich¹⁹ trafnie stwierdzono, że działanie z tej ustawy należy wyłączyć w stosunku do małego dziecka²⁰, brak jest bowiem podstaw do przyjęcia, aby przejawy demoralizacji mogło wykazywać bardzo małe dziecko: nie może ono mieć jeszcze rozeznania, co jest dobrem, a co złem. W literaturze – wyznaczając fazy rozwoju moralnego dziecka z punktu widzenia merytorycznego – zauważa się, iż od 9. roku życia dziecko ma zdolność do ujmowania motywów słusznego postępowania ze względu na różne potrzeby innych ludzi, zrozumienia podstawowych reguł moralnych oraz rozróżnienia przekonań moralnych²¹. Już w tym miejscu należy zauważyć, że w przypadku gdy będzie zagrożone dobro dziecka, które nie ukończyło 10 lat, możliwa będzie jedynie ingerencja sądu w wykonywanie władzy rodzicielskiej albo w wykonywanie opieki nad nim.

Warto wspomnieć, że przy obliczaniu wieku osoby fizycznej termin upływa z początkiem dnia, który datą odpowiada początkowemu dniowi terminu, a gdyby takiego dnia w ostatnim miesiącu nie było – w ostatnim dniu tego terminu (art. 112 k.c.). Tak więc osoba, która urodziła się 13.05.2012 r. o godz. 5.00, ukończyła 10 lat z nadejściem 13.05.2022 r., tj. w dniu 13.05.2022 r. o godz. 0.00.

3.2. Uzyskanie pełnoletności jako górna granica osób nieletnich wykazujących przejawy demoralizacji

W art. 1 ust. 1 pkt 1 u.w.r.n. ustawodawca wyznaczył górną granicę osób, w stosunku do których stosuje się ustawę o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich w zakresie „postępowania w sprawach o demoralizację”. Tą granicą jest uzyskanie pełnoletności. Pełnoletnim jest ten, kto ukończył lat 18 (art. 10 § 1 k.c.). Od tej reguły istnieje

¹⁹ Ustawa z dnia 26.10.1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich, t.j. Dz.U. z 2018 r. poz. 969 ze zm.

²⁰ Por. A. Strzembosz, *Nowa ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Próba komentarza*, Warszawa 1983, s. 13; *idem*, *Postępowanie w sprawach nieletnich w prawie polskim*, Lublin 1984, s. 33.

²¹ Por. *Encyklopedia katolicka*, t. 4..., s. 525.

wyjątek – przez zawarcie małżeństwa małoletnia uzyskuje pełnoletność, której nie traci w razie unieważnienia małżeństwa (art. 10 § 2 k.c.) ani w razie orzeczenia rozwodu przed osiągnięciem przez nią 18. roku życia²².

4. Zagrożenie demoralizacją

Zgodnie z treścią art. 2 u.w.r.n. przewidziane w tej ustawie działania podejmuje się m.in. w przypadkach, gdy nieletni wykazuje przejawy demoralizacji. Zarówno z treści tego artykułu, jak również z treści art. 4 ust. 1 u.w.r.n. nakładającego obowiązek przeciwdziałania demoralizacji, gdy stwierdzi się „istnienie okoliczności świadczących o demoralizacji nieletniego”, jednoznacznie wynika, że do uruchomienia postępowania przewidzianego w ustawie o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich (a tym bardziej do ingerencji na podstawie tej ustawy, a zatem do zastosowania środków przewidzianych w tej ustawie) nie wystarczy samo zagrożenie demoralizacją, jeżeli nieletni nie wykazuje jeszcze przejawów demoralizacji, i to choćby nawet w niewielkim zakresie. Jeżeli zatem nieletni nie wykazuje przejawów demoralizacji, będąc jedynie – z uwagi np. na środowisko rodzinne lub rówieśnicze – zagrożony demoralizacją, to brak jest podstaw do podjęcia wobec niego działań przewidzianych w ustawie o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich, a nawet wszczęcia wobec niego postępowania z tej ustawy (jeżeli, oczywiście, nie dopuścił się on czynu karalnego). Już w tym miejscu trzeba podkreślić, iż fakt zagrożenia demoralizacją może – i powinien – stanowić podstawę do wszczęcia stosownego postępowania unormowanego w art. 568 i n. Kodeksu postępowania cywilnego²³ celem ingerencji na podstawie Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego.

5. Brak zdemoralizowania

Środków przewidzianych w ustawie o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich nie można stosować także wtedy, gdy nieletni dopuścił się czynu świadczącego o demoralizacji w rozumieniu przyjętym przez tę ustawę, lecz nie można uważać go za zdemoralizowanego. Zauważa się, że taka sytuacja może się zdarzyć, wtedy gdy nieletni popełnił czyn karalny, nie zdając sobie z tego sprawy, albo gdy popełnił czyn karalny w stanie wyższej konieczności lub w obronie koniecznej²⁴.

²² Por. np. K. Piasecki, [w:] *Kodeks cywilny z komentarzem*, t. 1, red. J. Winiarz, Warszawa 1989, s. 26.

²³ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r., t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1568 ze zm., dalej: k.p.c.

²⁴ Por. F. Zedler, *Postępowanie opiekuńczo-wychowawcze*, Warszawa 1986, s. 16.

6. Przeciwdziałanie demoralizacji

6.1. Obowiązek przeciwdziałania demoralizacji

Artykuł 4 ust. 1 u.w.r.n. nakłada obowiązek przeciwdziałania demoralizacji nieletniego, a przede wszystkim zawiadomienia o tym rodziców lub opiekuna nieletniego, szkołę, sąd rodzinny, Policję lub inny właściwy organ. Jest to obowiązek spoczywający na każdym, kto stwierdzi istnienie okoliczności świadczących o demoralizacji nieletniego (jak już o tym była mowa wyżej – w pkt. 2 – przykłady tych okoliczności zostały wskazane w tymże art. 4 ust. 1 u.w.r.n.). W literaturze zauważa się, że „stwierdzenie” istnienia okoliczności świadczących o demoralizacji nieletniego oznacza sytuację, gdy dana osoba bezpośrednio zetknęła się z taką okolicznością bądź przekonała się o jej zaistnieniu²⁵. Obowiązek, o który tu chodzi, jest obowiązkiem społecznym, ponieważ konsekwencją jego naruszenia nie jest sankcja prawna.

6.2. Sposoby przeciwdziałania demoralizacji

W języku polskim słowo „przeciwdziałać” oznacza „przeciwstawiać jakiemuś działaniu inne działanie, zapobiegać jakiemuś działaniu”²⁶. Przeciwdziałanie, poza zawiadomieniem właściwych osób lub organów, obejmuje więc również podjęcie przez osobę, która stwierdziła istnienie okoliczności świadczących o demoralizacji nieletniego, samodzielnych działań bezpośrednio zmierzających do niedopuszczenia lub przerwania zachowań świadczących o demoralizacji nieletniego. Dla przykładu wskazuje się, iż chodzić może o zwrócenie nieletniemu uwagi na niewłaściwość danego zachowania, przeszkodzenie w dokonaniu czynu zabronionego, odebranie narzędzi mających służyć dokonaniu czynu zabronionego czy przeszkodzenie sprawcy czynu zabronionego w ucieczce²⁷. W każdym przypadku chodzi o to, aby to przeciwdziałanie było odpowiednie w rozumieniu art. 4 ust. 1 u.w.r.n.

W przypadku gdy nieletni wykazuje przejawy demoralizacji na terenie szkoły lub w związku z realizacją obowiązku szkolnego lub obowiązku nauki, dyrektor tej szkoły może, za zgodą rodziców albo opiekuna nieletniego oraz nieletniego, zastosować, gdy jest to wystarczające, środek oddziaływania wychowawczego w postaci pouczenia, ostrzeżenia ustnego albo ostrzeżenia na piśmie, przeproszenia pokrzywdzonego, przywrócenia stanu poprzedniego lub wykonania określonych prac porządkowych na rzecz szkoły (art. 4 ust. 4 zdanie pierwsze u.w.r.n.).

²⁵ Por. A. Krukowski, [w:] *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz...*, s. 32.

²⁶ *Słownik języka polskiego*, t. 2, red. M. Szymczak, Warszawa 1979, s. 959.

²⁷ Por. A. Krukowski, *op. cit.*

7. Rozgraniczenie między postępowaniem z ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich a postępowaniem o ograniczenie rodzicom nieletnich władzy rodzicielskiej

Problem rozgraniczenia między postępowaniem z ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich a postępowaniem o ograniczenie rodzicom nieletnich władzy rodzicielskiej nad nimi na podstawie art. 109 k.r.o. istnieje tylko w przypadku spraw dotyczących nieletnich niepełnoletnich. Zasadnicza różnica między tymi postępowaniami polega na tym, że w każdym z nich istnieje inna podstawa faktyczna stosowania środków przewidzianych w tych postępowaniach. W przypadku postępowania z ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich taką podstawę stanowi ustalenie, że nieletni wykazuje przejawy demoralizacji, lub ustalenie, że dopuścił się on czynu karalnego (art. 2 u.w.r.n.). W sprawach o ograniczenie władzy rodzicielskiej podstawą faktyczną stosowania środków przewidzianych w art. 109 § 2 k.r.o. stanowi ustalenie, że dobro dziecka jest zagrożone.

Ustalenie, że nieletni wykazuje przejawy demoralizacji, lub ustalenie, że dopuścił się on czynu karalnego, jest równocześnie ustaleniem zagrożenia dobra tego dziecka. Występuje więc stan faktyczny, który daje podstawę do prowadzenia postępowania z ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich oraz prowadzenia postępowania przewidzianego w art. 109 k.r.o. Które zatem z tych postępowań należy wybrać? Trudno przecież dopuszczać możliwość prowadzenia równoległe obu tych postępowań. Byłoby to sprzeczne z przyjętą w naszym prawie zasadą jednotorowości dochodzenia roszczeń, która to zasada powinna być również stosowana w sprawach wszczynanych z urzędu. Nie do przyjęcia jest przy tym to, iż wybór postępowania zależy od uznania sądu²⁸. W literaturze wyrażono trafny pogląd, iż wprowadzenie w naszym prawie osobnego postępowania dla rozpoznania spraw nieletnich wykazujących przejawy demoralizacji musi oznaczać, że sprawy te należy wyłączyć z zakresu rozpoznawania spraw o ograniczenie władzy rodzicielskiej. To z kolei oznacza, że wszystkie sprawy nieletnich, którzy wykazują przejawy demoralizacji lub dopuścili się czynu karalnego, powinny być rozpoznawane w postępowaniu z ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich. Wszelkie inne wypadki zagrożenia dobra dziecka należy rozpoznawać w postępowaniu opiekuńczym unormowanym w art. 568 i n. k.p.c.²⁹

Oczywiście postępowanie z ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich może być prowadzone jedynie wówczas, gdy nieletni wykazuje przejawy demoralizacji, nie zaś wtedy, gdy demoralizacją jest tylko zagrożony. W przypadku zagrożenia

²⁸ Por. F. Zedler, *Postępowanie opiekuńczo-wychowawcze...*, s. 28.

²⁹ Por. *ibidem*, s. 29.

demoralizacją będzie możliwa jedynie ingerencja sądu w wykonywanie władzy rodzicielskiej (najczęściej – na podstawie art. 109 k.r.o.).

Na marginesie – nie zawsze na początku postępowania będzie można określić, czy nieletni wykazuje przejawy demoralizacji, czy takich przejawów nie wykazuje. Może się zdarzyć, że dopiero w toku postępowania będzie można stwierdzić, w jakim trybie sprawa powinna być rozpoznana. Zarówno sprawa z ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich, jak i sprawa o ograniczenie władzy rodzicielskiej na podstawie art. 109 k.r.o. są prowadzone przez ten sam sąd. Stosownie do treści art. 201 § 2 k.p.c. obowiązkiem sądu jest wybrać właściwy tryb postępowania. Jeżeli zatem w toku postępowania sąd stwierdzi, że sprawa jest rozpoznawana w niewłaściwym trybie, powinien przekazać ją do właściwego trybu.

8. Ograniczenie rodzicom władzy rodzicielskiej na podstawie art. 109 k.r.o.

8.1. Zakres zastosowania

Ograniczenie władzy rodzicielskiej na podstawie art. 109 k.r.o. jest jednym z przewidzianych w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym środków ingerencji w sferę władzy rodzicielskiej. Artykuł ten może jednak znaleźć zastosowanie nie tylko jako środek ingerencji w sferę władzy rodzicielskiej, ale także w określonej sytuacji dziecka, które nie pozostaje pod władzą rodzicielską. Chodzi tu zwłaszcza o określoną sytuację małoletniego, którego rodzicom nie przysługuje władza rodzicielska nad nim, a nie została jeszcze ustanowiona opieka dla tego dziecka (nie znajduje tu zastosowania art. 147 k.r.o., na podstawie którego sąd opiekuńczy wydaje niezbędne zarządzenia dla ochrony osoby lub majątku małoletniego aż do czasu objęcia opieki przez opiekuna, ponieważ uregulowanie to znajduje zastosowanie jedynie wówczas gdy wymaga tego dobro dziecka, które już pozostaje pod opieką). Artykuł 109 § 1 k.r.o. stanowi, że jeżeli dobro dziecka jest zagrożone, sąd opiekuńczy wyda odpowiednie zarządzenia. Z treści art. 109 § 1 k.r.o. nie wynika, aby zastosowanie tego przepisu było ograniczone jedynie do określonej sytuacji dziecka pozostającego pod władzą rodzicielską, a zatem – innymi słowy – aby art. 109 k.r.o. mógł mieć zastosowanie jedynie w relacji rodzice–dziecko i umożliwiał tylko ograniczenie władzy rodzicielskiej³⁰.

³⁰ H. Haak, A. Haak-Trzuskawska, *Pokrewieństwo i powinowactwo (pochodzenie dziecka, stosunki między rodzicami a dziećmi, przysposobienie). Komentarz do art. 61⁷-127 k.r.o. oraz związanych z nimi regulacji k.p.c. (art. 453-458, 579-589)*, Warszawa 2019, s. 413 i 414.

8.2. Zagrożenie dobra dziecka

Dziecko powinno zawsze przebywać i wychowywać się w warunkach maksymalnie w danym przypadku gwarantujących mu właściwy rozwój fizyczny i duchowy oraz należyte przygotowanie do pracy, odpowiednio do jego uzdolnień (arg. z art. 96 § 1 k.r.o.). Tego wymaga jego dobro. W przypadku gdy dziecko nie przebywa i nie wychowuje się w warunkach, o jakich mowa, może to uzasadniać ingerencję sądu opiekuńczego w sferę władzy rodzicielskiej. Dobro dziecka jest zagrożone zarówno wtedy gdy chodzi o zagrożenie interesów osobistych dziecka (co jest regułą), jak i wtedy gdy chodzi o zagrożenie interesów majątkowych dziecka (na co wyraźnie wskazuje treść art. 109 § 3 k.r.o.). W każdym jednak wypadku zagrożenie dobra dziecka powinno być poważne; ingerencja sądu z przyczyn błahych może nieraz przynieść więcej szkody niż pożytku.

Ingerencja sądu opiekuńczego w sferę władzy rodzicielskiej na podstawie art. 109 k.r.o. nie jest uzależniona od przyczyn, które spowodowały, iż dobro dziecka jest zagrożone. Już w 1967 r. Sąd Najwyższy podkreślił³¹, iż przepis art. 109 k.r.o. nie uzależnia wydania potrzebnych zarządzeń od przyczyn nienależytego wykonywania władzy rodzicielskiej, lecz zmierza do usunięcia wszelkiego rodzaju źródeł zagrożenia dobra dziecka bez względu na to, czy trudności w wykonywaniu władzy rodzicielskiej są zawinione przez rodziców. Pogląd ten zachował w istocie aktualność.

Do ingerencji sądu opiekuńczego na podstawie art. 109 k.r.o. nie jest konieczne naruszenie dobra dziecka. Sąd opiekuńczy ma tu obowiązek ingerować już wówczas gdy dobro dziecka jest zagrożone. W literaturze podkreśla się, iż w przypadku gdy dobro dziecka zostało naruszone, ograniczenie władzy rodzicielskiej na podstawie art. 109 k.r.o. powinno nie tylko zapobiec ujemnym skutkom postępowania rodziców na przyszłość, lecz także usunąć już występujące ujemne skutki. W przypadku gdy dobro dziecka nie jest jeszcze naruszone, ingerencja sądu powinna spełniać tu również funkcję profilaktyczną w celu zapobieżenia naruszeniu dobra dziecka w przyszłości³².

Sąd Najwyższy³³ w tezie 1. zaakcentował, że art. 109 § 1 k.r.o. uzależnia ograniczenie władzy rodzicielskiej od przesłanki zagrożenia dobra dziecka. Ingerencja sądu na tej podstawie nie jest natomiast zależna od tego, czy zagrożenie dobra dziecka zostało spowodowane zawinionym działaniem rodziców i nie ma represyjnego charakteru. Celem ograniczenia władzy rodzicielskiej jest nie tylko ochrona dziecka, lecz także niesienie pomocy rodzicom dla właściwego wykonywania tej władzy. W tezie 2. Sąd Najwyższy dodał, iż z treści art. 109 § 1 k.r.o. wynika dyrektywa profilaktycznego działania sądu nakazująca podjęcie ingerencji w sferę

³¹ Postanowienie SN z 7.06.1967 r., III CR 84/67, OSNCP 1968, Nr 2, poz. 21.

³² Por. A. Zieliński, *Sądownictwo opiekuńcze w sprawach małoletnich*, Warszawa 1975, s. 190.

³³ Postanowienie SN z 13.09.2000 r., II CKN 1141/00, LEX nr 51969.

władzy rodzicielskiej już w razie zagrożenia dobra dziecka, by zapobiec ujemnym skutkom niewłaściwego lub nieudolnego jej sprawowania.

8.3. Adresaci obowiązków

W literaturze podkreśla się, że w przypadku, o którym mowa w art. 109 § 1 k.r.o., sąd opiekuńczy ma obowiązek wydać odpowiednie zarządzenia oraz że adresatem obowiązków wynikających z tych zarządzeń są przede wszystkim rodzice dziecka, i to zwłaszcza ci rodzice, którym przysługuje władza rodzicielska wobec danego dziecka. Artykuł 109 k.r.o. nie ogranicza jednak tych adresatów jedynie do rodziców dziecka. Wskazuje na to choćby tylko treść art. 109 § 2 pkt 1 k.r.o., z którego to przepisu wynika, że sąd opiekuńczy może zobowiązać do określonego postępowania nie tylko rodziców, lecz także małoletniego³⁴.

W każdym przypadku chodzi o to, aby był to adresat obowiązków wynikających z „odpowiednich zarządzeń” w rozumieniu art. 109 § 1 k.r.o. Oczywiście adresatem, o którym tu mowa, może być jedynie podmiot uprawniony do udziału w stosownym postępowaniu opiekuńczym i jako taki traktowany³⁵.

8.4. Przykłady sposobów ograniczenia władzy rodzicielskiej

Przykłady sposobów ograniczenia władzy rodzicielskiej na podstawie art. 109 k.r.o. zostały wskazane w § 2 i 3 tego artykułu. Są nimi m.in.: 1) zobowiązanie rodziców oraz małoletniego do określonego postępowania, w szczególności do pracy z asystentem rodziny; 2) poddanie wykonywania władzy rodzicielskiej stałemu nadzorowi kuratora sądowego; 3) zarządzenie umieszczenia małoletniego w rodzinie zastępczej, rodzinnym domu dziecka albo w instytucjonalnej pieczy zastępczej (art. 109 § 2 pkt 1, 3 i 5 k.r.o.).

Sąd opiekuńczy może tu wydać każde zarządzenie, które jest odpowiednie do zlikwidowania stanu zagrożenia dobra danego dziecka.

Artykuł 109 § 2 i 3 k.r.o. zawiera jedynie przykłady zarządzeń, jakie mogą zostać wydane w sytuacji, gdy dobro dziecka jest zagrożone. Sąd Najwyższy podkreślił, iż sąd opiekuńczy może tu wydać każde zarządzenie, jakiego w danych okolicznościach wymaga dobro dziecka. Może to być zarządzenie doraźne i zarządzenie o skutkach trwałych. Z faktu bowiem, że art. 109 k.r.o. w § 2 i 3 wymienia przykładowo (za czym przemawia zwrot „w szczególności”) tylko zarządzenia o skutkach trwałych, nie można wyciągnąć wniosku, iż nie może on stanowić podstawy do wydawania zarządzeń doraźnych³⁶.

³⁴ H. Haak, A. Haak-Trzuskawska, *Pokrewieństwo i powinowactwo...*, s. 418.

³⁵ Por. *ibidem*, s. 418.

³⁶ Zob. uzasadnienie uchwały z 2.10.1991 r., III CZP 92/91, OSNCAP 1992, Nr 4, poz. 58.

9. Udzielenie rodzicom pomocy na podstawie art. 100 k.r.o.

Sąd opiekuńczy powinien korzystać z możliwości przewidzianych w art. 109 k.r.o., szczególnie wtedy gdy nie jest wystarczające albo gdy okazało się niewystarczające udzielenie rodzicom pomocy na podstawie art. 100 k.r.o. W myśl art. 100 § 1 *in principio* k.r.o. sąd opiekuńczy jest obowiązany udzielać pomocy rodzicom, jeżeli jest ona potrzebna do należytego wykonywania władzy rodzicielskiej. Pomoc z art. 100 k.r.o. ma więc m.in. na celu usunięcie przeszkód uniemożliwiających lub utrudniających wykonywanie władzy rodzicielskiej. Na marginesie – zauważa się, że odpowiednio wczesne skorzystanie z możliwości przewidzianej w art. 100 § 1 k.r.o. może – i powinno – prowadzić do korzystania w mniejszym niż obecnie rozmiarze z pozostałych środków ingerencji sądu w sferę władzy rodzicielskiej³⁷.

Stosownie do treści art. 100 § 1 k.r.o. adresatem pomocy, o której mowa w tym przepisie, są rodzice. Ustawodawca, uzależniając tu udzielanie pomocy rodzicom od tego, czy pomoc ta jest potrzebna do należytego wykonywania władzy rodzicielskiej, zdecydował, iż pomoc na podstawie art. 100 § 1 k.r.o. może być udzielana jedynie tym rodzicom, którym przysługuje władza rodzicielska.

Wśród form pomocy, jaka może być udzielana na podstawie art. 100 § 1 k.r.o., na pierwszy plan wysuwa się niewątpliwie ta grupa form, których celem jest pomoc wychowawcza, w tym także pomoc o charakterze poradnictwa. Przykładem pomocy może więc być umożliwienie rodzicom stałego kontaktu z pedagogiem, psychologiem czy specjalnie wyznaczonym kuratorem sądowym. Formą pomocy może też być skierowanie rodziców do odpowiednich instytucji w celu otrzymania potrzebnych wskazówek. Kolejną formą pomocy może być zwrócenie się do określonych organów, instytucji czy organizacji (zwłaszcza do szkoły czy do organu administracji) o udzielenie rodzicom pomocy z zakresu działania tych organów, instytucji czy organizacji (oczywiście, w wypadku udzielania pomocy przez sąd chodzi jedynie o udzielanie takiej pomocy, jakiej sąd jest w stanie udzielić)³⁸. Formą pomocy, o którą tu chodzi, może być wydanie przez sąd różnego rodzaju nakazów lub zakazów pod adresem innych osób, które swym postępowaniem uniemożliwiają prawidłowe wykonywanie władzy rodzicielskiej³⁹.

Pomoc udzielana rodzicom na podstawie art. 100 k.r.o. może być pomocą jednorazową albo trwającą pewien czas. W każdym przypadku pomoc ta winna być udzielana tak długo, jak długo jest ona potrzebna do należytego wykonywania władzy rodzicielskiej.

³⁷ H. Haak, A. Haak-Trzuskawska, *Pokrewieństwo i powinowactwo...*, s. 335.

³⁸ Np. *ibidem*, s. 340-341.

³⁹ A. Zieliński, *op. cit.*, s. 210.

10. Postępowanie w sprawach o ograniczenie władzy rodzicielskiej na podstawie art. 109 k.r.o. oraz o udzielenie rodzicom pomocy na podstawie art. 100 k.r.o.

Wszczęcie postępowania w sprawach o ograniczenie władzy rodzicielskiej na podstawie art. 109 k.r.o. oraz postępowania w sprawach o udzielenie rodzicom pomocy na podstawie art. 100 k.r.o. (oprócz spraw o odebranie m.in. osoby podlegającej władzy rodzicielskiej; art. 598¹ § 3 k.p.c.) może nastąpić nie tylko na wniosek, lecz także z urzędu (a zatem z inicjatywy sądu, art. 506 i 570 k.p.c.). Na podstawie art. 511 § 1 k.p.c. wniosek wszczynający postępowanie powinien odpowiadać przepisom o pozwie (art. 126, 128 i 187 k.p.c.), z tą zmianą, że zamiast pozwanego należy wymienić zainteresowanych w sprawie (uczestników postępowania). Wnioskodawcą może tu być m.in. każdy z rodziców dziecka. Krąg uczestników postępowania określa art. 510 § 1 k.p.c. Gdy wnioskodawcą jest jeden z rodziców, wtedy uczestnikiem postępowania jest drugi z rodziców dziecka oraz małoletni⁴⁰.

Jest regułą, że sprawy, o które tu chodzi, podlegają rozpoznaniu w postępowaniu nieprocesowym. Sądem właściwym rzeczowo do rozpoznania sprawy jest sąd rejonowy (art. 568 k.p.c.). Sądem właściwym miejscowo jest sąd miejsca zamieszkania dziecka, którego postępowanie dotyczy, a w braku miejsca zamieszkania – sąd miejsca pobytu dziecka (art. 569 § 1 k.p.c.). Przepisy ogólne dotyczące spraw nieprocesowych ze stosunków między rodzicami a dziećmi zostały zawarte zwłaszcza w art. 568-578¹ k.p.c. W tym miejscu na uwagę zasługuje, że na podstawie art. 570¹ § 1 k.p.c. sąd opiekuńczy może zarządzić przeprowadzenie przez kuratora sądowego wywiadu środowiskowego w celu zebrania informacji dotyczących małoletniego i jego środowiska, w tym informacji określonych w tymże artykule. W sprawach dotyczących osoby dziecka sąd ma obowiązek je wysłuchać, jeżeli jego rozwój umysłowy, stan zdrowia i stopień dojrzałości na to pozwala, uwzględniając w miarę możliwości jego rozsądne życzenia. Wysłuchanie odbywa się poza salą posiedzeń sądowych (art. 576 § 2 k.p.c.).

Od postanowienia orzekającego co do istoty sprawy przysługuje tu apelacja do sądu okręgowego (art. 518 i 367 § 2 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.). Postanowienie kończące postępowanie w sprawie o ograniczenie władzy rodzicielskiej jest skuteczne i wykonalne po uprawomocnieniu się (art. 579 k.p.c.). Postępowanie kończące postępowanie w sprawie o udzielenie rodzicom pomocy na podstawie art. 100 k.r.o. staje się skuteczne i wykonalne z chwilą ogłoszenia (art. 578 § 1 k.p.c.; arg. z art. 579 k.p.c.). Nawet jednak prawomocne postanowienia, o które tu chodzi, mogą ulec zmianie, jeżeli będzie tego wymagać dobro dziecka, którego postępowanie dotyczy

⁴⁰ H. Haak, A. Haak-Trzuskawska, *Pisma procesowe w sprawach rodzinnych z objaśnieniami i wzorami do pobrania*, Warszawa 2024, s. 288 i 314.

(art. 577 k.p.c.). Przez zmianę rozumie się tu także uchylenie wydanego wcześniej postanowienia.

Szczególnego znaczenia w tych, jak i w każdym postępowaniu opiekuńczym nabierają przepisy o postępowaniu zabezpieczającym. W postępowaniu zabezpieczającym prowadzonym w ramach postępowania opiekuńczego podstawą prawną rozstrzygnięcia o sposobie zabezpieczenia stanowi art. 755 k.p.c. Sąd może zatem udzielić tu zabezpieczenia w taki sposób, jaki stosownie do okoliczności uzna za odpowiedni. Uwzględniając charakter tych spraw, należy stwierdzić, iż zabezpieczenie powinno zapewnić należytą ochronę podmiotowi uprawnionemu, podmiotu zobowiązanego zaś nie obciążać ponad potrzebę. Sposób zabezpieczenia powinien zapewnić prawidłowy rozwój duchowy i fizyczny dziecka⁴¹.

Podsumowanie

Ustawa z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich⁴² (art. 417 u.w.r.n.) w zasadzie weszła w życie 1 września 2022 r. Ustawowa definicja pojęcia nieletniego została zawarta w art. 1 ust. 2 pkt 1 u.w.r.n. Na podstawie tego unormowania nieletnim jest osoba, o której mowa w art. 1 ust. 1 u.w.r.n. To powoduje, że termin „nieletni” odnosi się m.in. do osób, które ukończyły 10 lat i nie są pełnoletnie, jeżeli wykazują przejawy demoralizacji. Artykuł 2 u.w.r.n. jednoznacznie stanowi, że działania przewidziane w tej ustawie podejmuje się w przypadkach, gdy nieletni wykazuje przejawy demoralizacji lub dopuścił się czynu karalnego. Jeżeli więc dziecko wykazuje (albo wykazywało) przejawy demoralizacji, np. wtedy gdy ma (miało) 9 lat i 10 miesięcy, to nie jest dopuszczalne podejmowanie wobec niego działań na podstawie ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich – i to nawet wtedy gdy dziecko ukończyło już 10 lat – oczywiście jeżeli po ukończeniu 10 lat nie wykazuje przejawów demoralizacji. Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich nie normuje kwestii dotyczących dzieci poniżej 10. roku życia wykazujących przejawy demoralizacji. To jednak przecież nie oznacza i nie może oznaczać, że dzieci te nie pozostają pod ochroną prawną – zwłaszcza w przypadkach gdy tego wymagają ze względu na swoje zachowanie.

Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich nie definiuje pojęcia demoralizacji nieletniego. W tym miejscu na uwagę zasługuje w szczególności pogląd, że demoralizacja jest stanem osobowości cechującym się negatywnym ustosunkowaniem (nastawieniem, postawą) wobec oczekiwań społecznych, zgodnych z rolami

⁴¹ Por. F. Zedler, *Sądy rodzinne. Wybrane zagadnienia organizacyjne i procesowe*, Warszawa 1984, s. 116 i 117.

⁴² Ustawa z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich, t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 978 ze zm., dalej u.w.r.n.

społecznymi nieletniego: syna, córki, ucznia, uczestnika grupy rówieśniczej (np. organizacji młodzieżowej, grupy koleżeńskiej) itp.⁴³

Ustawa wyróżnia jednak przejawy demoralizacji nieletniego określone na podstawie jego czynów (art. 4 ust. 1 u.w.r.n.). Takimi przejawami demoralizacji nieletniego są w szczególności: dopuszczenie się czynu zabronionego (według art. 1 ust. 2 pkt 3 u.w.r.n. przez czyn zabroniony rozumie się zachowanie o znamionach określonych w ustawie karnej), naruszanie zasad współżycia społecznego, uchylanie się od obowiązku szkolnego lub obowiązku nauki, używanie alkoholu, środków odurzających, substancji psychotropowych, ich prekursorów, środków zastępczych lub nowych substancji psychoaktywnych, uprawianie nierządu. W tym miejscu na podkreślenie zasługuje, że jedną ze wskazanych w art. 4 ust. 1 u.w.r.n. okoliczności świadczących o demoralizacji nieletniego (w istocie wyczerpująco, a nie jedynie przykładowo, świadczącej o demoralizacji nieletniego) jest naruszanie zasad współżycia społecznego. Odwołanie się do zasad współżycia społecznego jest odwołaniem się do powszechnie uznanych w kulturze naszego społeczeństwa wartości, które są zarazem dziedzictwem i składnikiem kultury europejskiej⁴⁴. Najogólniej można więc powiedzieć, iż naruszanie zasad współżycia społecznego to naruszanie tychże wartości. Jako przykład naruszenia zasad współżycia społecznego wskazuje się agresywne zachowanie się nieletniego wobec osób starszych, niepełnosprawnych czy chorych, które nie mieści się jednak w grupie czynów zabronionych⁴⁵.

Do uruchomienia postępowania przewidzianego w ustawie o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich (a tym bardziej do ingerencji na podstawie tej ustawy, a zatem do zastosowania środków przewidzianych w tej ustawie) nie wystarczy samo zagrożenie demoralizacją, jeżeli nieletni nie wykazuje jeszcze przejawów demoralizacji, i to choćby nawet w niewielkim zakresie. Jeżeli zatem nieletni nie wykazuje przejawów demoralizacji, będąc jedynie – z uwagi np. na środowisko rodzinne lub rówieśnicze – zagrożony demoralizacją, to brak jest podstawy do podjęcia wobec niego działań przewidzianych w ustawie o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich, a nawet wszczęcia wobec niego postępowania z tej ustawy (jeżeli, oczywiście, nie dopuścił się on czynu karalnego). Fakt zagrożenia demoralizacją może – i powinien – stanowić podstawę do wszczęcia stosownego postępowania unormowanego w art. 568 i n. k.p.c. celem ingerencji na podstawie Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego.

W przypadku gdy będzie zagrożone dobro dziecka, które nie ukończyło 10 lat, możliwa będzie jedynie ingerencja sądu w wykonywanie władzy rodzicielskiej (albo w wykonywanie opieki nad nim).

⁴³ Por. A. Krukowski, [w:] *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz...*, s. 9 i n.

⁴⁴ Por. Z. Radwański, *op. cit.*, s. 40.

⁴⁵ Por. np. A. Strzembosz, *System sądowych środków ochrony dzieci...*, s. 133.

Jednym z przewidzianych w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym środków ingerencji w sferę władzy rodzicielskiej jest ograniczenie władzy rodzicielskiej na podstawie art. 109 k.r.o. Z treści art. 109 § 1 k.r.o. nie wynika, aby zastosowanie tego przepisu było ograniczone jedynie do określonej sytuacji dziecka pozostającego pod władzą rodzicielską, a zatem – innymi słowy – aby art. 109 k.r.o. mógł mieć zastosowanie jedynie w relacji rodzice–dziecko i umożliwiał tylko ograniczenie władzy rodzicielskiej⁴⁶. Artykuł 109 § 1 k.r.o. stanowi, że jeżeli dobro dziecka jest zagrożone, sąd opiekuńczy wyda odpowiednie zarządzenia. Ingerencja sądu opiekuńczego w sferę władzy rodzicielskiej na podstawie art. 109 k.r.o. nie jest uzależniona od przyczyn, które spowodowały, iż dobro dziecka jest zagrożone. Ingerencja ta nie jest zależna od tego, czy zagrożenie dobra dziecka zostało spowodowane zawinionym działaniem rodziców i nie ma represyjnego charakteru. Celem ograniczenia władzy rodzicielskiej jest ochrona dziecka oraz niesienie pomocy rodzicom dla właściwego wykonywania tej władzy. Sąd opiekuńczy może tu wydać każde zarządzenie, które jest odpowiednie do zlikwidowania stanu zagrożenia dobra danego dziecka. Przykłady sposobów ograniczenia władzy rodzicielskiej na podstawie art. 109 k.r.o. zostały wskazane w § 2 i 3 tego artykułu. Takimi sposobami są m.in. zobowiązanie rodziców oraz małoletniego do określonego postępowania oraz poddanie wykonywania władzy rodzicielskiej stałemu nadzorowi kuratora sądowego.

Sąd opiekuńczy powinien korzystać z możliwości przewidzianych w art. 109 k.r.o., szczególnie wtedy gdy nie jest wystarczające albo gdy okazało się niewystarczające udzielenie rodzicom pomocy na podstawie art. 100 k.r.o. W myśl art. 100 § 1 *in principio* k.r.o. sąd opiekuńczy jest obowiązany udzielać pomocy rodzicom, jeżeli jest ona potrzebna do należytego wykonywania władzy rodzicielskiej. Pomoc z art. 100 k.r.o. ma więc m.in. na celu usunięcie przeszkód uniemożliwiających lub utrudniających wykonywanie władzy rodzicielskiej. Wśród form pomocy, jaka może być udzielana na podstawie art. 100 § 1 k.r.o., na pierwszy plan wysuwa się niewątpliwie ta grupa form, których celem jest pomoc wychowawcza, w tym także pomoc o charakterze poradnictwa.

Wszczęcie postępowania w sprawach o ograniczenie władzy rodzicielskiej na podstawie art. 109 k.r.o. oraz postępowania w sprawach o udzielenie rodzicom pomocy na podstawie art. 100 k.r.o. (oprócz spraw o odebranie m.in. osoby podlegającej władzy rodzicielskiej; art. 598¹ § 3 k.p.c.) może nastąpić nie tylko na wniosek, lecz także z urzędu (a zatem z inicjatywy sądu, art. 506 i 570 k.p.c.). Jest regułą, że sprawy, o których tu mowa, podlegają rozpoznaniu w postępowaniu nieprocesowym. Sądem właściwym rzeczowo do rozpoznania sprawy jest sąd rejonowy (art. 568 k.p.c.). Sądem właściwym miejscowo jest sąd miejsca zamieszkania dziecka,

⁴⁶ H. Haak, A. Haak-Trzuskawska, *Pokrewieństwo i powinowactwo...*, s. 413 i 414.

którego postępowanie dotyczy, a w przypadku braku miejsca zamieszkania – sąd miejsca pobytu dziecka (art. 569 § 1 k.p.c.).

Literatura

- Eichstaedt K., *Metodyka pracy sędziego w sprawach nieletnich w postępowaniu rozpoznawczym*, Warszawa 2023.
- Encyklopedia katolicka*, t. 3, Lublin 1979.
- Encyklopedia katolicka*, t. 4, Lublin 1983.
- Górecki P., Stachowiak S., *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*, Kraków 1998.
- Haak H., Haak-Trzuskawska A., *Pisma procesowe w sprawach rodzinnych z objaśnieniami i wzorami do pobrania*, Warszawa 2024.
- Haak H., Haak-Trzuskawska A., *Pokrewieństwo i powinowactwo (pochodzenie dziecka, stosunki między rodzicami a dziećmi, przysposobienie. Komentarz do art. 61¹-127 KRO oraz związanych z nimi regulacji KPC (art. 453-458, 579-589)*, Warszawa 2019.
- Kodeks cywilny z komentarzem*, t. 1, red. J. Winiarz, Warszawa 1984.
- Korcyl-Wolska M., *Postępowanie w sprawach nieletnich*, Kraków 2004.
- Norwa encyklopedia powszechna PWN*, t. 2, Warszawa 1995.
- Radwański Z., *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2005.
- Słownik języka polskiego*, t. 1, red. M. Szymczak, Warszawa 1978.
- Słownik języka polskiego*, t. 2, red. M. Szymczak, Warszawa 1979.
- Słownik wyrazów obcych PWN*, red. J. Tokarski, Warszawa 1980.
- Strzembosz A., *Norwa ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Próba komentarza*, Warszawa 1983.
- Strzembosz A., *Postępowanie w sprawach nieletnich w prawie polskim*, Lublin 1984.
- Strzembosz A., *System sądowych środków ochrony dzieci i młodzieży przed niedostosowaniem społecznym*, Lublin 1985.
- Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*, red. A. Krukowski, Warszawa 1991.
- Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich. Komentarz*, red. P. Dremlkowski, G. Kowalski, Warszawa 2023.
- Wspieranie i resocjalizacja nieletnich. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzošek, Warszawa 2023.
- Zedler F., *Postępowanie opiekuńczo-wychowawcze*, Warszawa 1986.
- Zedler F., *Sądy rodzinne. Wybrane zagadnienia organizacyjne i procesowe*, Warszawa 1984.
- Zieliński A., *Sądownictwo opiekuńcze w sprawach małoletnich*, Warszawa 1975.